

SORSKÉRDÉSEK

Egy szórványgondozó tanítónő emlékére

*Kováts Ödönné Antal Anna 1943-ban
Fotó: Nagyvári Ildikó*

Nagyaném halálakor, 1954-ben hét esztendő voltam: hófehér hajú, nagy türelmű, törekeny alkatú, halk szavú asszonyként él alakja emlékezetemben, akitől a betűvetést és a szótagok összeolvasását megtanultam. Küzdelmes életébe már felnőtt emberként, csak halála után közel két évtizeddel kaptam bepillantást. Ekkor körvonalazódott előttem kitar-tása, elszántsága, népéért, az elhagyott kicsinyekért vállalt felelőssége és hűséges szolgálata.

Az alábbi töredékek édesanyám emlékezte nyomán állottak össze.

Nagyaném *Antal Anna* Csíktaplocán született 1880-ban Antal Ferenc és Gaál Teréz hetedik gyermekeként. Apai ágon az Antalok és Pálok, míg anyai ágon a Gaálok és Bálintok felcsiki nemzetségébe tartozott (Csikdánfalva, Jenőfalva, Taploca). A buzgó római katolikus család a két napos leánykát, akinek ikertestvére születésük után néhány órával meghalt, a csíksomlyói kegytemplomban kereszteltette meg. Négy esztendő volt, amikor a szülők egymást követve meghaltak. Őt négy testvérével együtt (Teréz, Erzsébet, Veron, András) egyedül élő rokonuk, Tompa Gergely vette magához. A Kolozsvárott élő mérnök valamennyiüket taníttatta: így szerzett nagyanyám is tanítónői diplomát.

A fiatal tanítónő néhány esztendei házitanítószkodás után *Cegőbe*, majd *Somkerékre* került az állami népiskolához. 1907-ben pedig a szomszédos faluba, *Sajószentandrásra* kapott kinevezést.

Előző állomáshelyén ismerkedett meg a göcsi születésű jegyzővel, nagytatámmal *Kováts Ödönnel*. Az ismeretségből 1911-ben házasság lett, s közös életüket a vegyes etnikumú (magyar, román) és vallású (református és ortodox) Sajószentandrason kezdték meg. 1914-1920-ig hat gyermekük született.

A trianoni békét követően a községben megszüntették a magyar iskolát. Nagyanyámat és nagytatámat felszólították az állami eskü letételére, akik ezt megtagadták. Mivel házuk és jól felszerelt gazdaságuk, földbirtokuk volt, ezért gazdálkodva és fuva-

rozást vállalva próbálták a család megélhetését biztosítani. Azonban az Úrnak más terve volt velük. Az egymást követő esztendőekben nagy próbatételt jelentett számukra az árvíz, az aszály, majd a mezei kártevők tömege. Végülis a szaporodó nehézségek miatt nagytatám esküt tett és *Harina, Lekence, Tacs* jegyzője lett, majd kb. 3 esztendő után *Sajószentandrás, Sajómagyarost és Sajókeresztúrt* kapta meg. Nagyanyámnak a református egyház felekezeti iskolai tanítónői állást ajánlott fel. Esküt tett, 1925-ben református hitre tért és kántortanítóként húsz esztendősz küzdelembe fogott a kallódó lelkekért, az elszéledő, még magyar gyermekekért.

Ebben az időben Sajószentandráson csak román iskola működött, ide jártak a falubeli magyar gyermekek is. A magyar iskola újbóli megindításához először is tanulókra, másodsor pedig épületre volt szükség. Ekkor egyikkel sem rendelkeztek. Nagyanyám házról-házra járva kereste fel a tanköteles gyermekek szüleit, kérve őket, hogy az államilag szemben a felekezeti iskolát részesítsék előnyben. Sajnos, első erőfeszítése csekélyke eredménnyel járt: mindössze három gyerek sikerült megnyernie. A létszám azonban esztendőről-esztendőre gyarapodott. A harcot nem adta fel, hisz tudta: az iskolájától megfosztott közösség rövid időn belül anyanyelvét, majd ősei hagyományait is elhagyja, beleolvadva a más nyelvűek és vallásúak többségébe. Hisz már az 1920-as évek első felében tapasztalnia kellett, hogy mind a gyermekek, mind a felnőttek szívesebben használják egymás között is a többség nyelvét, anyanyelvükre csak figyelmeztetésre fordítják a szót.

Három évi próbálkozás, meggyőzés, bátorítás eredményeként hét tanulóval megkezdte a tanítást. Egy esztendő elteltével csatlakozott hozzájuk *Sajóudvarhelyről* nyolc gyermek, valamint a szőlőhegyi három családtól is öt gyermek. Tanterem nem lévén, saját házuk egyik szobáját rendezték be padokkal, katedrával. Iskolai szemléltetőeszközöket ő maga készített, kitűnően rajzolt, festett. Sőt, faragott faállványból és 100 db. azonos nagyságú vadgesztenyéből számológépet is csinált.

Tudta, hogy azok között a körülmények között minden csak rövid időre, átmenetileg oldja meg a gondokat. A jövőre nézve maradandóbbra van szükség. Ezért gyűjtést kezdett egy felépítendő magyar iskola javára. Minden nyáron összeszedte, egybehívta a falubeli ifjúságot és színdarabot tanított nekik, amelyet két alkalommal adtak elő. Tíz-tizenöt fiatal (legények, lányok) is összegyűlt, örömmel tanulva a szerepeket. Az iskolás gyermekeknek karácsonyra és húsvétra tanított színdarabot. Mind az ifjúság, mind a gyermekek közönség előtt tartották a színelőadást. Az előadások belépti díjából befolyt összeget is az iskola felépítésére szánták. Ezeknek az előadásoknak ez volt az elsődleges célja. Sajnos, a szülőktől minden jó szándékuk ellenére sem várhattak nagy összegű anyagi támogatást, hisz kevesen voltak és többségükben sok gyermekes szegény emberek. Ennek ellenére mindenki annyit adott, amennyi lehetőségéből tellett.

Sajószentandráson élt Fejérváry Károly földbirtokos, akinek nagyméretű, tágas csűrét mindig megkapták a színi előadások bemutatására. Ezekhez a díszleteket mindig nagyanyám és két nagybátyám készítették. Előadás után pedig a szereplő ifjúság számára bál volt.

A nemes cél – az iskola mielőbbi felépítése – érdekében nagyanyám igyekezett megragadni mindazokat a lehetőségeket, amelyek anyagi bevételt jelentettek. Ezért fogott selyemhernyó tenyésztésbe is. A hernyók eledelélül szolgáló eperfeleveleket a gyermekek szedték, majd a begubózott hernyókat is ők segítettek berakni az erre a célra szolgáló ládikákba. Az ebből befolyó teljes pénzüsszeget ugyancsak az iskolaépítésre fordította.

Végülis 1928-ban saját bevételből és közadakozásból felépült az egy tantermes iskola, amelyben 35 gyermekkel folyt már a magyar nyelvű oktatás. Az építéshez jelentős összeggel járultak hozzá a környékbeli arisztokrata és földbirtokos családok. Különö-

sen említésre méltóak: Fejérváry Károly Sajószentandrásról, Virág Károly gazdatiszt Sajókeresztúrról, gr. Bethlen Ella Árokalfjáról, Atzél br. Pusztakamarásról, Appel br. Sajóudvarhelyről, gr. Bethlen Béla Betlenből.

Az iskola felépülése után a nyári színelőadások megszűntek. Ennek egyik oka az ifjak megházasodása, családalapítása volt, a másik pedig a nagyanyám számára minden nyárra kötelezővé tett hat hetes román nyelvű tanfolyam Botoşaniban. Az ezen való részvétel és a sikeres vizsga letétele után maradhatott csak meg állásában. E nyelv-tanfolyamokat az erdélyi magyar tanítók számára szervezték, erősen kifogásolható higiéniai viszonyok között megoldott szállással. Így a nyári hónapok elvesztek a gyermekekkel való foglalkozás számára. A tanévben azonban állandóan velük és közöttük volt. Például karácsony vigíliáján du. 4 órától este 6 óráig az iskolás gyermekeket összeszedve, végig kántálták a falut, betérve minden házhoz. Este 6 órától 10 óráig a fiatalok kántáltak ifjabb nagybátyám vezetésével. Este 10 órától általában hajnali 2 óráig pedig a házasemberek jártak köszönteni nagytatám és idősebb nagybátyám által kísérvé.

Nagyszüleim együtt éltek a falu népével, jól tudva, hogy nem hagyhatják magukra őket, őrállónak rendeltettek, mert akkor is rendkívül nagy csáberőt jelentett a kis magyar közösség számára a többség papja és vallása. Ha a helyzet úgy kívánta, nagyanyámék személyesen hívták istentiszteletre az ingadozókat. Mindig a templom előtt várták a gyülekezet tagjait, s vették számba őket. Istentisztelet után nemcsak a templom előtt beszélgettek, hanem többeket elkísértek haza, másokat behívtak otthonukba – éreztetve, hogy a közösségnek minden tagja fontos, s hogy a közös nyelv összekapcsolja valamennyiüket. Ugyanakkor sokakkal meg kellett értetni, hogy anyanyelve és nemzete nem alábbvaló másokénál, bátran vállalhatják.

Nagyanyám nemcsak tanítója, hanem mindenese is volt a kicsi magyar közösségnek. A rászoruló gyermekeknek karácsonyra kesztyűt, csuklólóvédőt (karmantyú), szvettert vagy mellényt kötött. A sajóudvarhelyi gyermekeket nem engedte télen hazagyalogolni: ők egész héten náluk étkeztek, aludtak. Az iskolát évente kétszer – ha nem akadt segítsége, egyedül is – kimeszelte. Télen sajátjukból adta a fűteni való fát az iskolába, amelyhez Fejérváry Károly is hozzájárult.

Nagytatám nemzetiségre való tekintet nélkül fizette ki a rászoruló adóját (havonta kellett fizetni) vagy a szerződésekre járó illetékbélyeget, de gondolkodás nélkül írta alá a kölcsönre szoruló váltóját is. 1930-ban ő váratlanul meghalt, s a váltóadósságokat nagyanyámnak kellett az esetek többségében visszafizetnie. Még 1940-ben is akadt adós, aki tartozását több mint tíz év elteltével akarta leróni. Sőt, a községek közül nem is egy, egy évtized elmúltával egyenlítette csak ki tartozását (a jegyző ugyanis tőlük kapta a fizetését).

Hirtelen özvegyen maradt nagyanyámat az egymást követő súlyos megpróbáltatások nem törték meg: nem rendítették meg hitében, munkakedvében, erejében. Az elemi iskola elvégzése után sok tehetség, jó tanuló fiatalot küldött és helyezett el tovább tanulni: többségüket Nagyenyedre tanítóképzőbe, másokat Kolozsvárra és Marosvásárhelyre a Református Kollégiumba. Ez utóbbi helyre többeket is irányított, mivel a Kollégium igazgatója közeli rokon volt. A továbbtanuló gyermekek közül sokan tandíjmentességet kaptak, de akadt, aki még cipő és ruhasegélyt is.

Pedagógusi pályafutása alatt tanítványainak mindvégig igyekezett életreszóló ismeretanyagot adni, s úgy formálni őket, hogy műveltebb emberré válva ők is továbbadói legyenek mindannak a tudásnak, amelynek birtokába jutottak. Az irodalmi, történelmi, zenei ismeretek mellett fontosnak tartotta a természet megismertetését, megszerettetését és megővését. Ezért évente egy-két alkalommal egész napos kirándulást szervezett a környékbeli erdőkbe és a sósutakhoz. Ezekon a kirándulásokon a gyermekek figyelmét felhívta a természet szépségére és összhangjára, védelmének szükségességére, de hasznára is. Így került sor ilyenkor közös gyógynövénygyűjtésre.

A gyermekeken kívül a falubeliek, a felnőttek, a szülők és nagyszülők művelődését, műveltségi szintjének emelését is igyekezett szolgálni. Saját könyvtárát kölcsönkönyvtárként kezelve, rendszeresen adott a gyermekeknek magyar történelemmel foglalkozó könyveket, és ifjúsági regényeket. Különösen téli estéken vált rendszeressé a gyermekek által a családnak való felolvasás. Természetesen ezt a tevékenységet a többség papjai és tanítói nem nézték jó szemmel. A legsajnálatosabb és különösen fájdalmas, hogy e kicsiny közösség később odakerült lelkésze sem támogatta a tanítónőt és munkáját. (A köztük lévő ellentét egyik kiváltója az volt, hogy a lelkészné román iskolában tanított, s állása megtartásának feltételeként magyar gyermekeket kellett volna toboroznia a román iskola számára. Ennek pedig legfőbb akadályozója a magyar iskoláért elszánt küzdelmet folytató nagyanyám volt. Ezért születtek egyre-másra ellene az eredménytelen feljelentések. Pedig a lelkésznek és családjának a faluba kerülésekor nagyszüleim voltak legfőbb támogatói.) Munkájához önzetlen segítséget kapott a környékbeli lelkészektől, akik tiszteletük és elismerésük jeleként álltak melléje: Somke-rékről Gyenge György, Almásmálomból Nagy Géza, Apanagyfaluból Geréb András, valamint a cegői lelkész és a helybéli földbirtokos Fejérváry Károly és felesége Sándor Ágnes.

Nagyanyám egész életében különösen fontosnak tartotta a magyarságtudat kialakítását már gyermekkorban, majd erősítését és elmélyítését. Ezt szolgálta a magyar nemzeti ünnepekre való megemlékezés is az iskolában, bár szűk korlátok között, többnyire titokban tarthatták csak meg (március 15, október 6). Különösen is emlékezetes maradt tanítványai számára az Aradi Vértanúkról való megemlékezés. Október 31-én, a Reformáció Emléknapján viszont iskolai szünet és nyilvános ünnepély volt.

1940. szeptemberétől az állami iskola ismét magyar lett. Így négy esztendeig két iskola működött a faluban: egy felekezeti és egy állami. Nagyanyám az utóbbiban folytatta a tanítást, míg a felekezetibe egy általa segített, kezdő tanítónő került. 1944. október 10-én azonban katonai parancsra el kellett hagyniuk a falut. Sok viszontagság és hányattatás után került a kisalföldi Tét községbe, amelyet átmeneti állomásnak tekintett szeretett falujába való visszatérteig. Mert szüntelenül készült vissza Sajószentendrásra, azonban váratlan halála örökre megakadályozta ebben.

Több nemzedéket tanított, nevelt. Igazi néptanító volt, s a szó legnemesebb értelmében vett népművelő – lámpás, aki másoknak világítva önmagát égette el, népéért cselekedve – „ahogy lehet.”

Halála után másfél évtizeddel Sajószentendrason járva, jóleső érzéssel hallgattam idős emberek szájából nagyszüleimre vonatkozó emlékeiket, hálás szavaikat, s a nagyanyámtól tanultakat. Meghatódva tapasztalhattam azt a különös szeretetet és megbecsülést, amellyel a falubeliek fogadtak és körülvettek engem is, érdemtelenül – egyedül nagyszüleim érdeméért.

S. dr. Lackovits Emőke

Az irkutszki hadifogolytábor olvasókönyve

Bajkál-tó a világ legmélyebb – 1940 m – tava. Partján fekszik Irkutzk, Kelet-Szibéria központja. E város mérhetetlen távolságban van lakóhelyemtől, Szombathelytől, mégis közelhossa egy különleges előállítású és célú könyvecske. A múltat idéző, keménykötésű, 44 oldalas kiadvány egy valamikori hadifogoly tábor lakóinak emlékét idézi. Ez a kézzel írt dokumentum ugyanis *tankönyv*. A címe: *Olvasókönyv az irkutszki fogolytábor analfabéta tanfolyamának hallgatói számára*. Az alul, felül szőlőindákkal és fürtökkel díszített címlap további szövege: *Összeállította és kiadta: több tanító. Irkutzk, Gorodok, 1916. febr. hó.*

Az I. világháború harcaiban sok ezer orosz és nagy számú magyar katona került hadifogolytáborba. Irkutszkba is jelentős számban szállítottak fogságba esett magyar katonát. A hadifoglyokról megkötött egyezmények értelmében külön-külön táborba helyezték el a tiszteket és a legénységet. A póttartalékosok, akik között sok tanító szolgált, a legénység közé kerültek.

Akiknek volt hozzátartozójuk, igyekeztek minél előbb életjelt adni magukról és közölni, hogy jól vannak. A levélírásnak azonban feltétele az ími-olvasni tudás. Köztudott, hogy Magyarország lakóinak még a XX. század elején is nagy százaléka volt analfabéta. Irkutszkból is számosan csak közvetítők útján tarthattak kapcsolatot az otthoniakkal. Gárdonyi „lámpásai” lényükből fakadóan és hivatástudatból, minden körülmények között próbálták a kulturális sötétség oszlatását, mert nekik ahol arra szükség van, világítaniok kell! Ezt tették Irkutszkban is a tanítók. A hogyanról tájékoztat az Előszó:

Minden kezdet nehéz! Ezt az igazságot éreztük 1915. évi dec. hó 12-én, az irkutski fogolytábor magyartanítóinak értekezletén, amikor elhatároztuk, hogy az analfabéták tanfolyamát látogató magyar honfitársaink számára olvasókönyvet állítunk össze. Önmagunkra támaszkodva, segédkönyvek nélkül, készséges kartársi együttműködéssel, a sokszorosítóról kézzel rajzolt betűkkel jutott e kis könyvecske a napvilágra. A papír, vegytinta és sokszorosító árának jelentékeny részét a Kulturális Továbbképző Tanfolyamok vezető bizottságának köszönhetjük.

Mélységes köszönettel és hálaival tartozunk Marschal Bartolomeusnak, az amerikai „Felnöttek Egyesülete” titkáranak, a kulturális misszionáriusnak, aki nemes tevékenységével és anyagi áldozatokkal a fogolytábor önművelődési intézményét megalapította.

E szerény könyvecske célja, a betűkkel megismerkedett honfitársainknak az olvasás gyakorlásához anyagot és némi ismeretet nyújtani. Imák, versek, mesék, mondák, történeti, földrajzi, gazdaságtani, ipari stb. olvasmányok szolgálják a kívánatos célt.

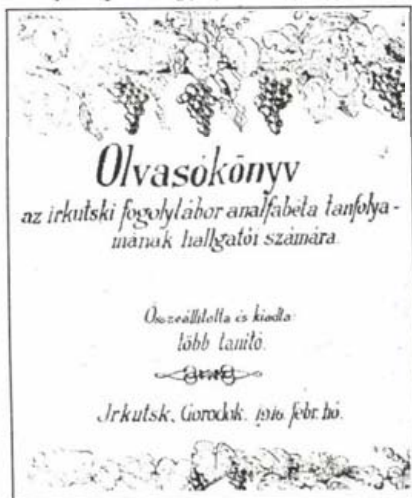
Esetleges hiányokért azoktól, akik többet vártak, szíves elnézést kérünk. A jóakarát megvolt bennünk, de a sors kerekét nem mi forgatjuk.

Őszintén kívánjuk, hogy érdekelt honfitársaink könyvecskénket örömmel lapozgatva, belőle hasznosan gyarapodjanak.

Irkutsk, 1916. január hó.

Az összeállítók

Érdemes szót ejteni e becses I. világháborús emlék útjáról. Úgy került a messzi szi-bériai városból Szombathelyre, hogy a gyűjtőszervezővel megáldott dr. Smidt Lajos sebész főorvost megajándékozta vele egyik betege. A főorvos hírt adott a Vasvármegye című helyi lapban gyűjteménye gazdagodásáról. Írása megjelenését követően levelet

Tartalomjegyzék.

Előszó	Andras Bela
1. fejelet: Általános	Szabolcs Gyula
2. fejelet: A nyelv	Nova Clara
3. fejelet: A betűk	Gömbi Anna
4. fejelet: A szó	Böcker Elen
5. fejelet: A mondat	Köcski Anna
6. fejelet: A mondat	Andras Elek
7. fejelet: A mondat	Böcker Elen
8. fejelet: A mondat	Böcker Elen
9. fejelet: A mondat	Böcker Elen
10. fejelet: A mondat	Böcker Elen
11. fejelet: A mondat	Böcker Elen
12. fejelet: A mondat	Böcker Elen
13. fejelet: A mondat	Böcker Elen
14. fejelet: A mondat	Böcker Elen
15. fejelet: A mondat	Böcker Elen
16. fejelet: A mondat	Böcker Elen
17. fejelet: A mondat	Böcker Elen
18. fejelet: A mondat	Böcker Elen
19. fejelet: A mondat	Böcker Elen
20. fejelet: A mondat	Böcker Elen
21. fejelet: A mondat	Böcker Elen
22. fejelet: A mondat	Böcker Elen
23. fejelet: A mondat	Böcker Elen
24. fejelet: A mondat	Böcker Elen
25. fejelet: A mondat	Böcker Elen
26. fejelet: A mondat	Böcker Elen
27. fejelet: A mondat	Böcker Elen
28. fejelet: A mondat	Böcker Elen
29. fejelet: A mondat	Böcker Elen
30. fejelet: A mondat	Böcker Elen
31. fejelet: A mondat	Böcker Elen
32. fejelet: A mondat	Böcker Elen
33. fejelet: A mondat	Böcker Elen
34. fejelet: A mondat	Böcker Elen
35. fejelet: A mondat	Böcker Elen
36. fejelet: A mondat	Böcker Elen
37. fejelet: A mondat	Böcker Elen
38. fejelet: A mondat	Böcker Elen
39. fejelet: A mondat	Böcker Elen
40. fejelet: A mondat	Böcker Elen
41. fejelet: A mondat	Böcker Elen
42. fejelet: A mondat	Böcker Elen
43. fejelet: A mondat	Böcker Elen
44. fejelet: A mondat	Böcker Elen
45. fejelet: A mondat	Böcker Elen
46. fejelet: A mondat	Böcker Elen
47. fejelet: A mondat	Böcker Elen
48. fejelet: A mondat	Böcker Elen
49. fejelet: A mondat	Böcker Elen
50. fejelet: A mondat	Böcker Elen
51. fejelet: A mondat	Böcker Elen
52. fejelet: A mondat	Böcker Elen
53. fejelet: A mondat	Böcker Elen
54. fejelet: A mondat	Böcker Elen
55. fejelet: A mondat	Böcker Elen
56. fejelet: A mondat	Böcker Elen
57. fejelet: A mondat	Böcker Elen
58. fejelet: A mondat	Böcker Elen
59. fejelet: A mondat	Böcker Elen
60. fejelet: A mondat	Böcker Elen
61. fejelet: A mondat	Böcker Elen
62. fejelet: A mondat	Böcker Elen
63. fejelet: A mondat	Böcker Elen
64. fejelet: A mondat	Böcker Elen
65. fejelet: A mondat	Böcker Elen
66. fejelet: A mondat	Böcker Elen
67. fejelet: A mondat	Böcker Elen
68. fejelet: A mondat	Böcker Elen
69. fejelet: A mondat	Böcker Elen
70. fejelet: A mondat	Böcker Elen
71. fejelet: A mondat	Böcker Elen
72. fejelet: A mondat	Böcker Elen
73. fejelet: A mondat	Böcker Elen
74. fejelet: A mondat	Böcker Elen
75. fejelet: A mondat	Böcker Elen
76. fejelet: A mondat	Böcker Elen
77. fejelet: A mondat	Böcker Elen
78. fejelet: A mondat	Böcker Elen
79. fejelet: A mondat	Böcker Elen
80. fejelet: A mondat	Böcker Elen
81. fejelet: A mondat	Böcker Elen
82. fejelet: A mondat	Böcker Elen
83. fejelet: A mondat	Böcker Elen
84. fejelet: A mondat	Böcker Elen
85. fejelet: A mondat	Böcker Elen
86. fejelet: A mondat	Böcker Elen
87. fejelet: A mondat	Böcker Elen
88. fejelet: A mondat	Böcker Elen
89. fejelet: A mondat	Böcker Elen
90. fejelet: A mondat	Böcker Elen
91. fejelet: A mondat	Böcker Elen
92. fejelet: A mondat	Böcker Elen
93. fejelet: A mondat	Böcker Elen
94. fejelet: A mondat	Böcker Elen
95. fejelet: A mondat	Böcker Elen
96. fejelet: A mondat	Böcker Elen
97. fejelet: A mondat	Böcker Elen
98. fejelet: A mondat	Böcker Elen
99. fejelet: A mondat	Böcker Elen
100. fejelet: A mondat	Böcker Elen

kapott *Kiss József* gyöngyöszöllösi (ma: Szombathely IV. kerülete) tanítótól. Az 1967. május 16-án kelt levél az olvasókönyv létrejöttéről szól, ezért idézek belőle:

Gyöngyöszöllösön születtem 1892. február 22-én. 1911-ben ugyanott megválasztottak tanítónak. 1914 tavaszán bevonultam katonai szolgálatra a soproni 18. honvéd gyalogezredhez. Ott ért a mozgósítás s így már az első tábori ezreddel az orosz frontra kerültem. Hat hónapi frontszolgálat után 1915. január 28-án Lutoviszka galíciai városka határában orosz fogságba estem. Egy hónapi utazás után Szibériába értünk. Omszk, Tjumen, Usztkamenogorszk légereiben voltam, majd 1915 késő őszen – mint póttartalékos – az irkutski legénységi hadifogoly tábor lakója lettem.

Sokan voltunk itt magyarok, szép számmal pedagógusok az ország minden részéből. Sajnos, elég sok volt az analfabéta is. Mi pedagógusok igazi közösségi életet éltünk s iparkodtunk honfitársaink ezen hiányosságán segíteni. Mikor mi Irkutzkba érkezünk, az ottlévő kollégák már dolgoztak az analfabéta tanfolyam megszervezésén. A betűismeretek elsajátítása után nehézség merült fel, nem volt mód az olvasás gyakorlására. Ekkor született meg bennünk, pedagógusokban a gondolat, hogy mennyire az adott körülmények között lehetséges – egy olvasókönyvet állítunk elő hadifogoly társaink részére ismereteik gyarapítására s az olvasási készségük gyakorlására. A könyv tárgymutatójában szereplő nevek az egyes olvasmányok szerzői. Nagyobb nehézséget okozott a könyv sokszorosítása. Én végeztem a szöveg vegytintával való leírását, másolását s utána azt sok nehézség árán sokszorosítottuk.

Az általunk a messze idegenben megszervezett tanfolyam a könyv elkészülte után még nagyobb lendületet vett, de annak további részletes eredményeiről már sajnos nincs tudomásom, mivel 1916 kora tavaszán elhagytam Szibériát, Irkutzkot s önként munkára mentem európai Oroszországba s ott is voltam 1918 októberéig, a hazatértemig.

Kiss Józsefnek a könyv előállításában végzett szerepének igazolása a könyvből is kitűnik. A 43. oldalon befejeződő szöveg alatt ez olvasható: másolta: Irkutzk, 1916. febr. hó. Kiss József gyöngyöszöllösi tanító.

A szombathelyi tanítónak azonban, bár ezt nem említi, nemcsak az előállításban, hanem az összeállításban is volt szerepe. Ő gazdagította ugyanis a 30. oldalon kezdődő, Magyarország című írásával a tankönyv anyagát. Az ország szépségének ecsetelését jól sikerült térképpel egészítette ki.

Az alkotásban és az előállításban részt vevő *Kiss József* szombathelyi tanító egy olvasókönyvet megtartott magának, azt megőrizte fogsága végéig, aztán itthon is becses emlékként mutogatta ismerőseinek. 1965 óta sokat betegeskedett, valószínű, hogy *Smidt* doktor betege lett, s háláját a szibériai olvasókönyvvel róta le. Mivel a főorvos gyűjteményében már volt belőle, az ajándékot magánál tartotta. Ezt a példányt kaptam meg ismertetésre dr. *Smidt Lajos* özvegyétől.

A könyvecske 36 írást tartalmaz. Vers hat akad köztük, a fele *Petőfié*. Népszerű költőnk a *Füstbe* ment terv, a *Faluvégén* kurta kocsmá, a *Halvány katona* című költeményeivel szerepel. *Tóth Kálmán*nak az *Árpád sírja*, *Szász Károlynak* a *Hazámhoz* és *Hevesi Józsefnek* az *Imádság* című versét olvasgatva gyakorolták új tudásukat, az olvasást Irkutzkban 1915 februárjától az analfabéta tanfolyam hallgatói. Nem tudhatjuk, hogy hányan voltak, akik e fogolytáborban ismerkedtek meg az írni és olvasni tudással, de ha csak tucatnyian üzenhették is haza az örömteli hírt, hogy saját kezűleg írják levelüket, hasznos volt a tanítók igyekezete, fáradozása.

Az olvasókönyv ismertetése alkalmat adott arra, hogy bizonyítékát adjuk a néptanítók hivatástudatának, amely nem ismer akadályt, hiszen a „lámpásnak” minden körülmények között világítania kell!

A dél-magyarországi németek nyelvi helyzete

A németek a mai Magyarországon három nagyobb tömbben élnek, ezek közül, a német lakosság létszámát tekintve, a dél-magyarországi a legjelentősebb. Ez a terület magában foglalja Baranya, Tolna és Somogy megye, vagyis az ún. „Schwäbische Türkei” (Sváb Törökország), valamint Baja környékének német lakosságú településeit. Dél-Magyarország németisége a török hódoltságot követő telepítések során került az országba. A betelepülők túlnyomórészt a középnémet (rajnai frank) nyelvterületről származnak, és csak kisebb hányaduk délnémet (sváb, keleti frank és bajor) eredetű. Bár csak elenyésző kisebbségük sváb a szó legszorosabb értelmében, őket is, mint a török idők után betelepült németeket általában, sváboknak nevezik.

Dél-Magyarország németisége kezdettől fogva falun élt és él ma is, és a származási területről hozott különböző nyelvjárásokat beszél. A II. világháborúig viszonylag zárt tömböt alkottak a németek. A háború utáni népmozgalmak eredményeként e tömbön belül csak kisebb, viszonylag zárt egységeket találunk. Ilyen egységet alkot Baranyában Mohácstól észak-nyugatra mintegy 14-16 falu (Görcsönydoboka, Feked, Palotabozsok, Véménd, Liptód stb.), ahol a németek száma meghaladja a falu lakosságának a felét. Az egykor abszolút német többségű falvak zöme manapság több nyelvű illetve vegyes nemzetiségű, de jobbra magyar többségű. Dél-Magyarország németisége körében végeztem nyelvhasználatukra és nyelvismeretükre vonatkozó kutatásokat és megfigyeléseket, így megállapításaim elsősorban erre a tömbre vonatkoznak. Ismereteim szerint azonban ezek a magyarországi németiség egészére érvényesnek tekinthetők.

1. A magyarországi németek jelenlegi nyelvi helyzete az országban lezajlott társadalmi, politikai, gazdasági változások után eléggé bonyolult, nehezen látható át, így a probléma részletes és konkrét elemzésére még nem lehet vállalkozni. A nyelvi helyzet vidékenként, helységenként, sőt családonként más és más, nagyon sok tényező határozza meg. Függ többek között a település német lakosságának arányától, a várostól való távolságtól, az infrastruktúrától, a kisebbségekről való gondoskodás színvonalától (a nyelvoktatás helyzetétől, az istentisztelet nyelvétől, a kisebbségi kultúra ápolásának mértékétől stb.). Általában megállapítható, hogy a magyarországi németek nyelvi helyzetét két egymással ellentétesen ható tendencia befolyásolhatja: az egyik az egyre erősödő asszimiláció, a másik a fordulat után megindult disszimiláció.

A *nyelvi asszimiláció* a XIX. század végén kezdődött. A századfordulón elsősorban a német nyelvű városi polgárságot és az értelmiséget érintette, majd ezt követően a két világháború közti időszakban a városi és városkörnyéki bányászokat és az ipari munkások egy részét. A II. világháború után egyre erőteljesebben ragadja magával a falun élő embereket, s az államosítás után a faluról a városba került egykori parasztságot. Meg kell állapítanunk sajnos, hogy népcsoportunk nyelvi asszimilációja előrehaladott állapotban van. Viszont a már említett változások következtében jelentkező Nyugat felé fordulás máris érzékelteti hatását. Minden vonatkozásban, így nyelvi szempontból is, megindult a *disszimiláció*. Ebben nagy szerepe van a német nyelvterülethez fűződő erősödő kapcsolatoknak (a különböző helységek közötti partnerkapcsolatoknak, az iskolák közötti cserének stb.), a német, osztrák vendégtanárok fogadásának, a fiatalok ösztöndíj lehetőségeinek és nem utolsósorban a gazdasági indítékoknak. Évtizedeken át tartó visszaesés után a magyarországi németek nyelvi kompetenciája javulást mutat, de ma még nem lehet tudni, hogy ez a fellendülés meddig tart. Az viszont már ma látható, hogy az egyre erősödő disszimiláció nem lesz olyan mértékű a hazai németiség

körében, különösen a fiatalok között, hogy a már majdnem teljesen elhagyott anyanyelvüket belátható időn belül újra megtanulják. A német nyelv használatára, a meglévő olykor szegényes német nyelvtudásuk aktívabb és intenzívebb alkalmazására a német nyelv megnövekedett presztízse, a nyelvtanulási kedv, a nyelvhasználat iránti fokozott igény ösztönzi őket. A lehetőségek is adottak a nyelv elsajátítására és alkalmazására. A magyarországi német fiatalok német nyelv iránti érdeklődése általában nem a kisebbségi csoporthoz való tartozás tudatos vállalása, hanem ugyanúgy mint a magyar nyelvű többség részéről gyakorlati, anyagi okokkal magyarázható. Biztos nyelvtudással jobb munkalehetőségekhez lehet jutni, még külföldön is lehet dolgozni. A német nyelv iránti fokozott érdeklődés ma még nem tud lépést tartani az asszimiláció mértékével. A német családok egyre kevésbé képesek a nyelvismeret közvetítésére, illetve csak ott, ahol a nagyszülők a családban élnek. Egyre nagyobb feladat hárul ezért a német nyelvismeret megőrzése és visszaszerzése szempontjából az intézményekre, legfőképp az iskolákra. Ezért sürgősen szükség volna több jól működő kéttannyelvű iskolára, televízióadásra, német nyelvű istentiszteletre stb.

Az anyanyelv elsajátításával és ápolásával kapcsolatban felmerül a kérdés, vajon a német nyelv változatai közül a hazai németiség melyiket tekintheti anyanyelvének, illetve a német nyelv mely változatát célszerű elsajátítani és használni. Az nem lehet kétséges, hogy a mi anyanyelvünk a nyelvjárás, ez köt össze minket hagyományainkkal is. Viszont mint egy már túlhaladott szociokultúra érintkezési eszköze egyre kevésbé felel meg a modern élet követelményeinek. Most is, mint korábban az a véleményem, hogy a nyelvjárást át kell adni a gyerekeknek ott, ahol a családban még aktívan használják, mert ez kultúránk jelentős alkotórészét képezi. Az iskolában fokozottabban kellene támaszkodni a még meglévő nyelvjárási ismeretekre a standard német nyelv oktatásakor. A nyelvjárás azonban ne legyen oktatott tantárgy, hanem csak jó alapul szolgáljon a német nyelv elsajátításához. Ideális az volna, ha a standard német nyelv elsajátítása mellett meg lehetne őrizni a tájnyelvi ismereteket, ez viszont manapság – kevés kivételtől eltekintve – csak illúzió lehet. Anyanyelven mi, magyarországi németek a német nyelv mindennemű változatát értjük, bár anyanyelvünknek kizárólag csak a nyelvjárást lehetne nevezni. Az anyanyelvoktatás pedig a standard német nyelv oktatását jelenti. Sokat vitatott kérdés az, hogy jelölhető-e az iskolában szinte idegen nyelvként oktatott standard német nyelv az „anyanyelv” szóval, vagy helyesebb lenne a „második nyelv” (Zweitsprache) kifejezést használni.

2. A német nyelv változatai a magyarországi németeknél

2/1 A nyelvjárások

A német nyelv a magyarországi németek körében manapság is elsősorban nyelvjárási változatokban él. E nyelvjárásokban a következő fejlődési folyamatokat lehet megfigyelni:

a) A nyelvjárási ismeretek nagy mértékű visszaesése a fiatalok körében. Jelentősen csökkent a nyelvjárást beszélők száma, a tájnyelv használatának köre pedig nagy mértékben szűkült. A nyelvjárás ma a falusi közösségekben a mindennapi paraszti élet kommunikációs eszköze. Ott is elsősorban az idősebb generáció használja az otthoni és az egymás közti érintkezésben és a középső generációval való kapcsolatban. Az egészen kis gyermekekhez is nyelvjárásban beszélnek az óvodás kort megelőző időben. Később ezek a gyerekek már nem akarnak nyelvjárásban válaszolni nagyszüleik kérdéseire. Használja a nyelvjárást a középső generáció is, főleg az idősekkel való érintkezéskor.¹ Ők minden más esetben magyarul beszélnek. Az ifjúság és az iskolás korosztály között kevesen rendelkeznek jó nyelvjárási ismeretekkel. Körükben azonban egyre nő azok száma, akik az elhagyott nyelvjárás helyett a német nyelv standard

¹ Wild Katalin 1990. 113. old.

változatát használják. A fiataloknak a német nyelv iránti fokozott érdeklődése a standard nyelv elsajátításában nyilvánul meg és kevésbé a tájnyelvében. Tulajdonképpen csak az idősebb generáció beszél a magyarországi német nyelvjárást anyanyelvi szinten és vallhatja azt anyanyelvének. A középső generáció és a fiatalabb korosztály számára a német nyelv nyelvjárási vagy standard változata – amennyiben még vagy már beszélik – második nyelv, (Zweitsprache) vagy második anyanyelvként (sekundäre Muttersprache) megjelölhető nyelv.

b) A nyelvjáráson belüli változások másik fő jellegzetessége a nagyobb területek tájnyelvének fokozódó horizontális és részben vertikális kiegyenlítődése.

A zömükben frank származású dél-magyarországi németek nyelvjárási – hasonlóan a többi magyarországi németlakta terület tájnyelvéhez – ún. keverék-nyelvjárássok. Jelenlegi formájuk már az új hazában a nyelvjárás-keveredés folyamatában alakult ki. Ebben a folyamatban megkülönböztetjük az elsődleges és a másodlagos kiegyenlítődés szakaszát. A telepítések idején az esetek többségében egy-egy faluban különböző nyelvjárást beszélő csoportok telepedtek le. A nyelvi kiegyenlítődés első szakaszában a településeken belül az eltérő nyelvjárássok integrációja révén egységes helyi nyelvjárás jött létre. A második szakaszban már egy-egy tömbön belül ment végbe a szomszédos helyi nyelvjárássok további integrálódása. A másodfokú kiegyenlítődés eredményeként Dél-Magyarországon két nagyobb frank nyelvjárási terület alakult ki: Baranya megye északi részén és Tolna megyében egy hesszeni jellegű, Baranya megye délkeleti és középső részén pedig egy fuldai jellegű nyelvjárási terület. (Ez utóbbi csoport elnevezése: *stiffoller* azaz Stift Fuldaer „Fuldaapátságok”.) Zselic német ajkú lakossága bajor-frank keverék-nyelvjárássokat beszél. Néhány dél-magyarországi faluban sváb illetve bajor nyelvjárást is találunk.² A másodfokú nyelvi kiegyenlítődés Dél-Magyarországon lassabban ment végbe, mint az ország másik két nagyobb német tömbjében. A folyamat még jelenleg is tart. Ennek okát egyrészt a dél-magyarországi német nyelvjárássok sokféleségében kell keresnünk. Ehhez hozzájárultak 1945 előtt a vallási különbségek. A kiegyenlítődést gátolta még a falvak etnikai-szociális és gazdasági elszigeteltséget is. Itt kell megemlítenünk, hogy bár a falvak közt volt kapcsolat (munkakapcsolat, piacközösség), de szinte teljesen hiányzott a nyelvi fejlődés szempontjából legfontosabb formája a közlekedésnek, a házassági kapcsolat, ami a leginkább hozzájárulhatott volna a nyelvi keveredéshez.

A helyi nyelvjárássok kiegyenlítődése során létrejött közlekedési nyelvjárás (Verkehrsmundart) Dél-Magyarországon nem egy egységes frank tájnyelv. Itt tulajdonképpen csak egy egységesülő frank nyelvjárásról beszélhetünk. A közlekedési nyelvjárás falvanként más és más fejlődési fokot mutat, ez azt jelenti, hogy az egyes helységek a kiegyenlítődés folyamatában különböző intenzitással vettek részt. Vizsgálataim alapján megállapíthatom, hogy az 1930-as évek gazdasági fellendülése a nyelvjárássok területi kiegyenlítődését meggyorsította, és ez csak fokozódott a II. világháborút követő változások idején. Még ma is megfigyelhető ez a folyamat. Utóbbira utal a helyi nyelvjárássokban néhány hangtani és lexikai jelenség kettős formája, amelyek együtt használatosak, ezt támasztják alá azok a nyelvi formák is, amelyek már csak az emlékezés szintjén vannak jelen. Jelenleg tehát a helyi nyelvjárássok erőteljes kiegyenlítődésének folyamata figyelhető meg, és ez annál erősebb, minél kevesebb a helységekben a nyelvjárást beszélők száma.

Dél-Magyarország német nyelvjárásaiban három vertikális réteg különíthető el: a *helyi* (Ortsmundart), a *közlekedési* (Verkehrsmundart) és a *választékos* (gehobene Mundart) nyelvjárás. A különbség a beszédhelyzetekben jelentkezik, és kevésbé függ a beszélő szociális helyzetétől. Napjainkban egyrészt a helyi és közlekedési nyelvjárás

² Hutterer, Claus Jürgen 1975. 24. old.

közötti kiegyenlítődés (mint már említettem) figyelhető meg, másrészt változás tapasztalható a választékos nyelvjárásokban is. A választékos nyelvjárás régebbi változatát ezen a területen a dunai bajor (osztrák) elemekkel kevert frank közlekedési nyelvjárás jelenti.³ Ezt a változatot főként a 80 év körüli kézművesek használják, amikor megkísérelnek „szépen”, „az írás szerint” megszólalni.⁴ Ez a változat a dél-magyarországi frank közlekedési nyelvjárástól csak néhány hangtani, lexikai és kevés morfológiai jelenség vonatkozásában tér el. A nyelvjárást beszélők középső és idősebb generációja által használt, szituációtól függő változata a választékos nyelvjárás németországi befolyása alatt áll, és ez is elsősorban hangtani és lexikai szinten tapasztalható. Ez a korántsem egységes, különböző német területek közlekedési nyelve által kialakított változat nyelvjárások fölötti nyelvi formának tekinthető, és mint ilyen akár – természetesen nagy óvatossággal – egy dél-magyarországi német köznyelv kialakulásához vezető állapotnak. Arra a kérdésre, hogy egy ilyen nyelvjárás feletti nyelvi egységesülés az imént említett nyelvállapotnál a magyarországi németek között megvalósulhat-e, még nem lehet választ adni.

c) A magyarországi németiség nyelvhasználatában a nyelvi keveredés a legfeltűnőbb jelenség. Ez nem új sajátosság. Már a betelepülés időszakában jelentősek voltak a magyarokhoz és a más etnikai csoportokhoz fűződő nyelvi kapcsolatok. Kezdetben a szókincsben volt megfigyelhető a más nyelvű környezet hatása.⁵ A Dél-Magyarországon élő németeknek már a betelepülés időszakában gazdasági és kereskedelmi kapcsolataik voltak az ott élő magyarokkal, horvátokkal, szerbekkel, így módon kerültek az első kölcsönzések – főként a magyar nyelvből – a német nyelvjárásokba. 1945 után ez a hatás nagyon felerősödött. A modern élet kifejezései – a német irodalmi nyelv hiányában – szinte csak magyar nyelven fordultak elő, és így a mai nyelvjárásaink tulajdonképpen magyar-német keverék-nyelvjárások. Bár néhány újdonság német nyelvű megjelölése ismert, de mivel a német nyelv használatára kevés lehetőség van, csak a passzív szókincs szintjén élnek ezek a kifejezések. Ehhez járul még az is, hogy az új létesítményeket a beszélők magyar nyelvű közvetítéssel ismerik meg, az ún. hivatalos nyelvi szférában vésődnek be, majd az otthoni használatban is alkalmazásra kerülnek. Megező nyelvjárási szavak helyett is gyakran találunk magyar szavakat a középső és a fiatalabb generáció nyelvhasználatában.

2/2. *A nyelvjárások feletti nyelvi változatok* (köznyelv, standardnyelv)

Ezekről a nyelvváltozatokról keveset lehet mondani, mivel a legutóbbi időkig alig léteztek a magyarországi németeknél. A nyelvjárások vertikális tagozódásakor már utaltam arra, hogy a köznyelv felé mutató nyelvjárások fölötti nyelvi forma kialakulása megindult.

A német standardnyelvet főleg az iskolában sajátítják el a fiatalok. Az eddigi oktatás a feltételek hiánya miatt nem volt különösen hatékony, és így elsősorban az általános iskolai oktatás – nem töltötte be a német standardnyelv átadásának funkcióját. Ezt a nyelvhasználatot csak az értelmiség egy rétege beszéli jól, valamint azok, akik kétnyelvű (ún. nemzetiségi) gimnáziumban érettségiztek. Bízunk abban, hogy a standardnyelvet beszélők száma a nyelvi fellendülés következtében növekedni fog. A középkorú és idősebb nyelvjárást beszélők általában csak passzívan ismerik ezt a nyelvváltozatot, mivel objektív okok miatt alig volt kapcsolatuk a német standardnyelvvél. Az idős (70 év fölötti) falusi tanítók és papok bajor-osztrák jellegű, a hazai nyelvjárásuk által meghatározott köznyelvet beszélnek.

³ A dunai bajor (osztrák) nyelvjárással a férfiak a katonai idejük során, a hivatalokban, mesterségek megtanulásakor kerültek kapcsolatba. A városok német lakosságának nyelvhasználatára korábban Bécshez igazodott. Ld. *Hutterer, Claus Jürgen* 1961. 51. old.

⁴ *Wild Katalin* 1988. 346. old.

⁵ *Hutterer, Claus Jürgen* 1968. 655. old.

3. A magyarországi németek jelenlegi nyelvismeretéről és nyelvhasználatáról összefoglalva a következőket lehet elmondani: A magyarországi németek nagy része még kétnyelvű, az idősebb emberek kivételével a magyar nyelvet ugyanolyan jól, legtöbb esetben még jobban beszélik, mint a németet (nyelvjárás vagy standardnyelv), a fiatalok jelentős része egynyelvű magyar. Valódi kétnyelvűség (magyarországi német nyelvjárás – magyar) jellemzi az 50-70 év közöttieket, az idősebbeknél a nyelvjárás, a fiatalabbaknál a magyar dominál. Diglosszia (magyarországi német nyelvjárás – német standardnyelv) a magyar nyelv mellett található a 30-50 év közötti korosztály egy részénél, különösen az értelmiségiek körében. Fiatalok és diákok, ha kétnyelvűek, az iskolában vagy német nyelvterületen elsajátított német standardnyelvet ismerik különböző fokon.

Wild Katalin

Irodalom

Nelde, Hans Peter – Vandermeeren, Sonja – Wölck, Wolfgang: *Interkulturelle Mehrsprachigkeit. Eine kontaktinguistische Umfrage in Fünfkirchen. München 1991.* – Hutterer, Claus Jürgen: *Hochsprache und Mundart bei den deutschen in Ungarn. in: Große, Rudolf – Hutterer, Claus Jürgen, Hochsprache und Mundart in Gebieten mit fremdsprachigen Bevölkerungsteilen. Berlin 1961. 50. old.* – Uő: *Deutsch-ungarischer Lehnwortaustausch. In: Mitzka, Walther, Wortgeographie und Gesellschaft. Berlin 1968. 644-659. old.* – Uő: *Die deutsche Volksgruppe in Ungarn. in: Beiträge zur Volkskunde der Ungarndeutschen. Budapest 1975. 1-11. old.* – Wild Katalin: *Baranya megye német anyanyelvű lakosságának nyelvéről és népi kultúrájáról. in: Nemzetiségek. Pécs 1987. 77-95. old.* – Uő: *Ausgleich und vertikale Schichtung in den Fuldaer deutschen Dialekten Südungarns. in: Germanistisches Jahrbuch DDR-UVR. Bp. 1988. 338-349. old.* – *Sprachliche Situation der Deutschen in Südungarn. in: Nelde, Hans Peter, Deutsch als Muttersprache in Ungarn. Stuttgart 1990. 101-113. old.*

HÍREK

A Szántódi Tudományos Bizottság

„*Fiaim vigyázzatok a Balatonra*” jeligére pályázatot hirdet a millicentenáriumra.

Pályázni lehet korhatár nélkül, minden műfaji kötöttség nélkül a Balatonnal kapcsolatos regionális tudományos törekvésekkel, a tőkörnyék település- és iskolatörténetével, honismereti témáival, a tőhoz kötődő neves személyiségek és kiemelkedő alkotók életútjának és tevékenységének a bemutatásával, valamint a néprajzzal kapcsolatosan eredeti gyűjtésű kézirattal, művelődéstörténeti, szociológiai és művészeti írásokkal, egyesületi adattárakkal, a készülő Balaton-törvénnyel kapcsolatos írásokkal, a Balaton-turizmus problémáival, a természet- és műemlékvédelem kérdéseivel, a Balatonról szóló tanulmányok kritikai vizsgálataival és azok bibliográfiáival.

A pályázatok kiterhetnek a tudományos és a kormányzati szervek együttműködésének a kérdéseire, a balatonai egyesületek munkájának az integrálására, a tő távlati terveire, diagnózisának és terápiájához szükséges anyagi eszközök előteremtésére.

A pályázatok terjedelme: 1-2 iv.

A beküldési határidő: 1995. szeptember 31.

A bírálóbizottságot a Szántódi Tudományos Bizottság felkérésére országos szakemberek alkotják.

Pályadíjak: I. díj 50 000 Ft.; II. díj 40 000 Ft.; III. díj 30 000 Ft.

A pályamunkákból a Szántódi Tudományos bizottság a millicentennárium esztendejében kiállítást rendez, Szántódpusztta kulturális centrumában.

A pályázatokat a Szántódi Tudományos Bizottság Szántódpusztta Idegenforgalmi és Kulturális Központ 8622 címre kell beküldeni.

Szántódi Tudományos Bizottság